

UTÓSZÓ

Pekingbe beszökött az ősz

A (sajnos) túlságosan rövid földi pályafutása alatt mindvégig ezerféle dologgal egyszerre foglalkozó Boris Vian életében talán az 1946-os és 1947-es év volt a legsűrűbb és a legtermékenyebb. Nem kevesebb mint négy regényt (*Tajtékos napok*, *Köpök a sírotokra*, *Pekingi ősz*, *Minden hulla fekete*), egy drámát (*Mindenkit megnyúzunk*), számos novellát (a majd 1949-ben megjelenő, *A hangyák* című kötet darabjait) és jó néhány könyv- és jazzkritikát írt e két év alatt, de ekkor születtek a Sartre-féle *Les Temps Modernes*-ben megjelent – műfajilag nehezen besorolható – „szatirikus cikkek” is (*Chroniques du menteur**). Mindeközben Boris folyamatosan muzsikált Claude Abadie zenekarában (amellyel az amatőr kategóriában még díjakat is nyert), továbbá rendszeres fellépő helyet teremtett magának s társainak azzal, hogy barátaival összefogva „kibulizta” a hamarosan a Saint-Germain-des-Prés egyik központjává váló *Tabou* jazzpince megnyitását. Még arra is volt ideje és energiája, hogy statisztaként szerepeljen egy-két filmben, 1947 októberében pedig néhány cimborájával együtt bevonult a rádió stúdiójába, s ott levezényelte a XX. század

.....
* Ezekben többek között kigúnyolja az írásainak helyet adó – szerte túl komoly és túlságosan unalmas – folyóiratot is, amelyben „annyit beszélnek az emberről, hogy az már embertelen”.

talán legbizarrabb adását.* További elfoglaltságnak ott volt még a *Köpök a sírotokra* miatti botrány és per, a család (Boris fia, Patrick ekkor már 5 éves) és a különböző sóhivatalok, melyekben dolgozott (ezt később majd pontosítjuk).

Az alvásra csak napi 4-5 órát pazarló Boris tehát 1946 őszén, körülbelül három hónap alatt írja meg, majd 1947 januárjában és februárjában önti végső formába a *Pekingi őszt*. A *Tajtékos napokat* megjelentető Gallimard – részben a *Köpök a sírotokra* egyre dagadó botránya miatt – eláll a regény kiadásától, s így az végül az említett „botránykönyvért” felelős Jean d’Halluinhez kerül, s 1947 őszén, a második Sullivan-kötettel szinte egy időben jelenik meg a Scorpionnál. Míg a Sullivan-műveket (főleg az elsőt) nem győzik utánnyomni, addig a Vian-regények szinte teljesen észrevétlenek maradnak. Még kritikák is csak elvétve jelennek meg róluk, s azokban sincs köszönet. „Húsz oldal után ásitozni kezdtem...” – írja a *Pekingi ősztől* az egyik recenzens.** Ezzel együtt Borisnak – utóbb – mégiscsak nagy örömet szerez majd ez a könyv, ugyanis ez lesz az egyetlen regénye, amit még életében újra kiadnak. Ez elsősorban Alain Robbe-Grillet-nek köszönhető,

.....
* A műsor alaphangját az Őrnagy adta meg: leginkább útszélinek minősíthető stílusban felkérte a stúdióban összegyűlt „striciket” és „kurafikat”, hogy „fogják be végre a pofájukat”, majd a hallgatók megtudhatták, hogy Boris Viant kinevezték a Francia Rádió főigazgatójává. A műsorban aztán kivégzéssel fenyegették a terményeik beszolgáltatását megtagadó parasztokat, és szó esett még a hosszú betegségeből szerencsésen felépült Adolf Hitlerrel is – nem folytatom...

** Nem tévedés, nem elírás, ez a pasas valóban azt állította, hogy unalmasnak találta ezt a bámulatos ötletkavalkádot, poénzuhatógot, szójátéközönt. Kétség sem fér hozzá: ez a kritikikus komplett idióta volt.

aki az Éditions de Minuit irodalmi vezetőjeként rábeszéli a kiadó tulajdonosát a mű újbóli publikálására. Ám ez az 1956-os kiadás sem változtat sokat a mű megítélésén, melyet végül csak 1964-ben (amikor zsebkönyv formában is megjelenik) fedez fel igazán a nagyközönség.

A *Pekingi őszt* – szerteágazó cselekménye, nyelvi és gondolati gazdagsága miatt – szinte lehetetlen feladat elé állítja az elemzőket. Az alábbiakban tehát magam is csak arra vállalkozom, hogy – egy *utószó* adta terjedelmi kereteken belül – a regényszerkezet rövid (?) elemzésével, illetve a fontosabb irodalmi, történelmi és önéletrajzi utalások feltáráásával néhány tám- és szempontot adjak a tisztelt Olvasónak, melyek talán segítséget nyújtanak a mű teljesebb megértéséhez. Mivel ez már a Vian-életműsorozat hetedik darabja, s minden eddigi kötethez készült egy-egy *utószó*, az önismétlés elkerülése érdekében esetenként csak utalni fogok a már korábban elmondottakra.

A regény alapötlete már 1945 júliusában megszületik (bár Vian ekkor még Athanagorászt, a régészt tervezi megtenni főszereplőnek), s Boris a jegyzetfüzetében felvázolja a megírandó mű majdani szerkezetét is: *Előjáték* (A, B, C és D részekre, s azon belül 3-8-3-8 fejezetre bontva), majd az *Átmenetekkel* tarkított, 36 fejezetre tagolt *Történet*. Mint láthatjuk, az eredetileg elképzelt struktúra a későbbiekben csak annyiban változott, hogy a regénynek a zeneművekkel való rokonsága még hangsúlyosabbá vált azzal, hogy Boris a *prélude*-ként vagy nyitányként felfogható (a szereplők sivatagba kerülésének miérettjét és hogyanját elmesélő) A, B, C és D részek után három, 36 helyett végül 38 (11-15-12) fejezetre bontott *Tételben* meséli el hőseinek sivatagi kalandjait.

Az egyes *Tételek* elé beszúrt *Átmenetek* lehetőséget adnak Viannak arra, hogy – miként a bűvészek – újra és újra figyelmeztesse az olvasókat: *Vigyázat, csalog!* Az már csak hab a tortán, hogy e figyelmeztetések némelyike szintén csalás (már megszokhattuk Borisnak a dupla-, sőt triplacsavar iránti vonzódását), hiszen például a harmadik *Átmenet*ben nem állja kijelenteni, hogy regényének főszereplője Rochelle – ami nyilvánvalóan csak a kóbor apácák megtévesztését szolgáló hazugság, de erről majd később.

A szerkezet elemzését folytatva érdemes megemlíteni, hogy az ekkor még – frissen végzett mérnökként – félig-meddig a szakmájában dolgozó (vagy inkább lazsláló) Vian ismét a tervezőasztal és annak kellékei segítségével alkotja meg regényét. A nagyrészt szintén a munkahelyén írt *Tajtékos napokban* oly meghatározó jelentőségű körök után* a *Pekingi őszben* a (többé-kevésbé egyenes, s nem mellesleg egymást metsző) vonalakra épül minden. Ott van mindjárt magának a 975-ös busznak az – örült sofőr miatt – előre még csak nem is sejthető útvonala; aztán – a teljesség igénye nélkül – az Exopotámiában épülő vasútvonal, a sivatagban szabadjárá engedett Ping 903-as (egyenesen Barrizone József koponyájáig vezető) röppályája, a homokdűnéket keresztül-kasul átszelő láb- és kéreknyomok vonalai, a fényt csak sávokban sugárzó napnak köszönhető határvonalak a sivatag világos és sötét részei között, a regény fő színteréül szolgáló (Barrizone fogadója, Athanagorász sátra és Claude Léon remetelakja alkotta) háromszög oldalai, a régészcsapat tárnái, illetve

.....
* Ezt a mellékmondatot, afféle előzetesként, egyszerűen muszáj volt ide beszúrnom, mert már nagyon várom, hogy végre erről a Vian-regényről is ír hassak, de (sajnos) Isten – és kiadónk – malmai lassan őrlnek...

az általuk oly sokáig keresett s végül megtalált „irányvonal”. Ha figyelmesen megvizsgáljuk e vonalakat, észrevehetjük, hogy minden út – ha nem is Rómába, de – az olasz (!) Pippo Barrizone fogadójához vezet, tehát ez az épület a regény topográfiai középpontja. Nem véletlen, hogy amint döntés születik a lebontásáról, elszabadul a pokol, és a történet szereplői máris hullanak, mint a legyek. Ebben persze közrejátszik az a tény is, hogy az addig a saját – a regény vége felé már elég perverz – álma foglyaként vegetáló, pipogya (vagy csak túl romantikus?) Angelnek a Rézikével lefolytatott, s megvilágosodást eredményező „hitbuzgalmi cselekedet” után hirtelen felnyílik a szeme, és serényen gyilkolni kezd.

A sorozat korábbi kötetéhez írt utószóiban már beszéltem a Vian-regények azon szerkezeti jellegzetességéről, hogy a szereplők – gyakran többféleképpen is – párokba és/vagy hármas csoportokba rendezhetők. E tekintetben a *Pekingi ősz* (lévén Boris leghosszabb és legbonyolultabb regénye) a maga mintegy harminc fontosabb szereplőjével különösen izgalmas és szövevényes „képletekkel” szolgál.

A történet középpontjában a Rochelle, Anna és Angel alkotta szerelmi háromszög áll, amely már önmagában is elég fura, hiszen az 1 nő + 2 férfi képletet kissé átszínezi az a tény, hogy az egyik férfi női nevet visel*, a másik pedig egy égi-éter, szexuális értelemben be nem sorolható – „semleges nemű” – lény: angyal. Tegyük hozzá: egy – éppen idealizmusa és ebből következő szexuális passzivitása miatt – *nagyon frusztrált* angyal.

.....
* Az természetesen csak vicc, hogy az Anna egyúttal „kutyanév” is, s a poénnak külön bájt ad, hogy a regénybeli Annát nyilvánvalóan nem tekinthetjük a hűség mintaképének.

Tovább bonyolítja a dolgot Rézike színre lépése, aki- nek a felbukkanása egy második – ha nem is szerelmi, de legalábbis vonzalmi – háromszöget eredményez, s újabb érdekes asszociációkra ad lehetőséget, hiszen neve, akár- csak Rochelle-é*, a Föld (sőt: *anyaföld*) mélyén-méhében rejlt titokzatos őanyagokkal – és az alkímiával (erről majd később) – van összefüggésben.

A fentebb említett két síkidom meglehetősen groteszk ikerdarabjának tekinthetjük a pederaszták (Amadis Dudu, Szalonnás Márton és Dupont) szerelmi háromszögét, amely – mint annyi más regénybeli motívum – pusztán a móka kedvéért vettetett papírra.

Itt szeretném leszögezni, hogy véleményem szerint a *Pekingi ősz* mindenekelőtt egy nagy dili, amelyben Vian számára a legfontosabb az írás öröme. Ez a regény Boris jutalomjátéka, szárnyaló fantáziájának és abszurd humo- rának legékesebb bizonyítéka. Az *Átmenetek*ben olvasható fura kommentárok, az ötletszerűen kiválasztott – sokszor eltorzított vagy összevont – latin idézetek és a regénybeli kiszólások, melyekben a szerző gyakran a saját stílusát bí- rálja, mind arra figyelmeztetnek, hogy nem kell mindent véresen komolyan venni. Ezt az egész tudálékos műelem- zést tehát kéretik ennek tükrében olvasni!

Mivel sorozatunk előző kötete, *A két liba* utószavában már beszéltem Viannak a melegekkel kapcsolatos meg- nyilvánulásairól, most csak annyit jegyeznek meg, hogy a francia nyelvben nem létezik a „homokos” kifejezés, tehát a regényben *nem* azért van ennyi pederasztá, mert a cselekmény egy homoksivatagban játszódik.

Miután ezt tisztáztuk, következzenek most a foglalko- zás szerinti csoportok. Az exopotámiai sivatagban kutató

.....
* Rochelle; *roche* = kőzet.

régészcsapat két, világosan elkülönülő trióra bontható: az Athanagorász, valamint jobbkeze (Szalonnás Márton) és szakácsa (Dupont) alkotta hármastöbbnyire a felszínen tartózkodik és tevékenykedik, míg az ásások érdemi ré- szét – az ásást – végző Rézike és két fivére (Bertil és Brice) csak nagy ritkán hagyja el a föld alatti tárnákat. A felszíni és a „troglodita” csoport közötti harmonikus kapcsolatot Rézike és Atha bensőséges barátsága biztosítja.

Hasonlóképpen két hármast csoportra osztható az Igazgató Tanács is: a fokozott aktivitásukkal kitűnő – s nyilván részben ezért nevesített – tagok (De Janpolent Farkas, Marion Agáta és a titkár), illetve a három névte- len, de azért egymással össze nem téveszthető főrésztvé- nyes (az egyik azt sem tudja, hol van; a másik – éppen ezért – rendre belefojtja a szót; a harmadikat pedig csak a pornográf képeslapok érdeklik).

Az exopotámia vasút építői szintén triókba sorolhatók: 1) a fehérgallérosok: Amadis, Anna és Angel; 2) a két fi- zikai munkás (Carlo és Marino) meg a művezetőjük, az a „gyalázatos” Arland; 3) a három teherautó-sofőr. A vas- útépítőknél – a régészcsapattal ellentétben – a főnökök és beosztottak viszonya kifejezetten ellenséges.

Újabb külön kasztot alkot az orvosi team (Frászpirin professzor, az orvostanhallgató és Bambuli nővér, a fő- ápolónő), illetve az ezzel kétharmados átfedésben lévő modellező trió (Frászpirin, a medikus és Cruc úr), mely utóbbiban – a hajótörést szenvedő, s így Exopotámiába meg nem érkező, és ezért a történetből eltűnő – Cruc helyét majd Barrizone József veszi át.* Megjegyzem, a

.....
* Tény, hogy ő erről mit sem tud, ám az aerodinamikai kutatások mártírjaként – véleményem szerint – mindenképpen jogot szerzett arra, hogy a repülőmodellezők közé soroltassék.

„helyzet fokozódását” jól mutatja az a tény, hogy a történet előrehaladtával a repülő balesetek egyre súlyosabbak lesznek. Cruc úr még csak az új olasz motort repíti neki a falnak, Frászpirin professzornak még csak az ujját csípi meg a propeller, míg az orvostanhallgató a karjával – s utóbb az életével –, Barrizone pedig rögtön a skalpjával fizet a Ping 903-as beindításáért.

Van továbbá egy meglehetősen mókás „Szentháromságunk” is, a Viantól megszokott módon (vagyis parodisztikusan) ábrázolt vallást és egyházat képviselő trió: az igencsak eredeti gondolkodású Petitjean tisztelendő úr,* a gyilkossá, majd „szent életű” remetévé avanzsált egyszerű *tintanyaló*, Claude Léon és az utóbbi – talán még az istentagadók számára sem visszatetsző – hitbuzgalmi cselekedetében lelkesen közreműködő fekete (de belül bársonypiros!) Levendula.

Megfigyelhetjük, hogy a fentebb felsorolt hármas csoportok túlnyomórészt az 1 nő + 2 férfi képlet alapján állnak össze. Amelyikben nincs hölgy, ott a szebbik nem hiányát egy női nevet viselő, vagy magára nőként tekintő férfi ellensúlyozza (pl. Anna vagy Marion Agáta, illetve Dupont). Még a két gyerek szereplőre, Olivára és Didire is ráfoghatjuk, hogy voltaképpen triót alkotnak, mert párosukhoz mindig csatlakozik egy-egy magányos – s ezért vagy társalogni, vagy Olivát megcicerézni vágyó – férfi.

Nem beszéltünk még a 975-ös autóbusz kalauzáról és sofőrjéről. Ők és a hozzájuk hasonlóan személyfuvaro-

.....
* „A papi rendet azért találták fel, hogy menedéket nyújtson a bűnösöknek” – mondja egy helyütt, s nyilvánvaló, hogy ezt komolyan is gondolja. Nem is beszélve az olvasmányairól, hiszen az Első tétel X. fejezetében olvasható utalásból kiderül, hogy ismeri Henry Miller „botránykönyvét”, a *Ráktérítőt*.

zással foglalkozó taxisofőr – amint azt a szerző maga is hangsúlyozza a harmadik *Átmenet*ben – a *deus ex machina* szerepét tölti be, hiszen nekik köszönhető, hogy a regény legfontosabb szereplői eljutnak a sivatagba, vagyis voltaképpen ez a trió köti össze a két párhuzamos világegyetemet, a Lewis Carrollt idéző „Csodaországot” (Exopotámiát) a Boris által szintén meglehetősen egzotikus és szurreális világnak lefestett Párizssal. Merthogy e regényben a tükör mindkét oldalán rendkívül bizarr világokat találunk. A neve alapján Mezopotámiával, a Dupont készítette múmiakonzervek, illetve az Athanagorász neve elé biggyesztett „Bíborbanszületett” jelző miatt pedig egyfelől Egyiptommal, másfelől Bizánccal is összefüggésbe hozható Exopotámia nyilvánvalóan teljesen álomszerű, abszurd, sajátos fizikai törvényeknek engedelmeskedő, különös állat- és növényvilággal rendelkező s meglehetősen gyéren lakott világ (a vasútépítők megérkezése előtt csak néhány remete, a hamarosan „remeténevé” előlépő Levendula, a vendéglőtulajdonos Barrizone József és a régészcsapat él a sivatagban).

De hasonlóképpen álomszerű és abszurd az a Párizs is, ahonnan a regény hősei egymás után útra kelnek, gondoljunk csak a tavi galambok szárnyának zsírtalanításával foglalatatoskodó parkőrökre, a mezei poloskák pároztatásával szórakozó gyerekekre, az utazni vágyókat a (törpeharcsaszálkával táplált!) buszoktól ostyavetőkké távol tartó papokra vagy a székrekedéses székre. A flóra és a fauna itt sem kevésbé különös: engem leginkább az életre kelt korbács (a kilencágú macska) és Claude szintén élő s gazdájához annyira ragaszkodó takarója kápráztatott el.

A regény szinte valamennyi szereplőjének tevékenységét is ugyanez az abszurditás jellemzi. A buszsofőrök és kalauzok (esetenként a papok segítségével) igyekeznek

mindenkit elrettenteni az utazástól, az orvosprofesszor gyógyítás helyett embereket öl (a medikus pedig széket), a régész apró darabokra töri a föld alól előkerülő leleteket (hogy elférjenek a szabványdobozokban), az Igazgató Tanács tagjai pedig nyilvánvalóan idióták. Nem csoda hát, hogy a vasút – melynek hasznossága már eleve megkérdőjelezhető, hiszen egy majdhogynem lakatlan sivatagot szel át – a „levegőben lógva” épül, s pályáját úgy tervezik meg, hogy a *vasútépítésnek* áldozatul esik előbb a környék egyetlen valóban hasznos épülete, Barrizone vendégfogadója,* majd mind a *vasút*, mind az *építői*.

Hogy Boris mennyire elutasítja a modern társadalmakat jellemző buzgó „munkadühöt”, világosan mutatja az a tény, hogy – a Vian-művekben szokásos „tömeghalál” után – a sivatagban csak a termelés világától teljesen idegen figurák maradnak: a pap, a remete és a régész. Úgy tűnik, szerzőnk szerint az élet célja a szemlélődés, a megértés, az életöröm – a puszta létezés. Ezt az ideált leginkább az ellenséges és abszurd világból kivonuló remete, Claude Léon közelíti meg, de láthattuk, hogy Anna és Angel is többször hangoztatja a semmittevés iránti vonzalmát. E tekintetben különösen Annának vannak fontos, mondhatni „forradalmi” (vagy inkább patafizikus) ötletei. Megjegyzendő, hogy társadalomkritikájában, a parazita bürokratákkal és általában az értelmetlen, lélekölő munkával kapcsolatos fejtegetéseiben a *Tajtékos napok*-beli Colin és Chick gondolatai köszönnek vissza.

Ha már a „tömeghalál” szóba került, talán ideje megemlíteni, hogy az utolsó (az igazán fontos) halálesetek mind szorososan köthetők elsősorban Angel, másodsorban pedig

.....
* A fogadó tulajdonosának vesztét pedig – a szimmetria kedvéért – egy másik jármű, a Ping 903-as (röp)pályája okozza.

Petitjean személyéhez. Angel lelkiismeretét egy hirtelen felindulásból elkövetett gyilkosság (Anna), egy gyávaságból elkövetett emberölés (Rochelle) és egy gondatlanságból elkövetett tömeggyilkosság (a vasúti szerencsétlenség) terheli, míg a tisztelendő úr egyrészt a gyilkosságok szemtanújaként, másrészt pedig – Rochelle esetében – társ-tettesként kerül képbe, hiszen ő adja a nyugtatót a lánynak. Fontos azonban megjegyezni, hogy Petitjean ezzel is Angelt igyekszik megmenteni, ami végül sikerül is neki.

Megállapíthatjuk azt is, hogy Angel az a figura, aki a regény szinte minden szereplőjével kapcsolatba kerül, míg a tisztelendő úrról elmondhatjuk, hogy ő tesz a legtöbbet a többiekért. A fentiekből következően kijelenthetjük, hogy a regény központi alakja Angel, főszereplője pedig Petitjean (Rochelle-t tehát csak a „futottak még” kategóriába sorolhatjuk). Stílszerűen azt mondhatnánk, hogy a tisztelendő úr a regény „szürke eminenciása”: a háttérben meghúzódva ő mozgatja a szálakat. A cselekmény is akkor lódul meg igazán, amikor Petitjean – hosszú szünet után – ismét felbukkan az *Első tétel* IX. fejezetének legvégén.

Közelítsük meg most más szempontból a történet hőseit. Tapaszthalhattuk már, hogy Boris gyakran szerepelteti regényeiben és novelláiban személyes ismerőseit: barátait éppúgy, mint „ellenségeit”. Mivel a *Pekingi ősz* egyik fontos ihlető forrása egy friss sérelem (kevéssel korábban a Pléiade díjának zsűrije a *Tajtékos napok*kal pályázó Vian ellenében *Az idő földje* című verseskötet szerzőjét, a Versailles-i papköltőt, Jean Grosjean abbét hozza ki győztesnek), új regénye alkalmat ad a csalódott – de ekkor még nem kiábrándult – Borisnak arra, hogy másodsor is elverje a port azokon a zsűritagokon (Marcel Arland-on és

Jean Paulhanon), akik ellene szavaztak.* Ezért lesz a sötét lelkű, munkásnyúzó – a „címeres gazember” *epitheton ornans*szal kitüntetett – művezető neve Arland,** míg Paulhan az imbecilis főrézsvényesek Igazgató Tanácsának főhülyéjeként – De Janpolent Farkas báróként – kapja meg a magáét. Ezzel szemben a Pléiade-díj zsűrijének titkára, a szavazatával Viant támogató Jacques Lemarchand regénybeli jutalma egy róla elnevezett sugárút és egy remekbe szabott – a zsűrin belüli vitára utaló – anekdota, mely szerint az illető úr az 1870-es háború idején „*teljesen egyedül, hősiiesen védelmeszt egy barikádot a poroszok ellen*”***. Arland *leporozozása* kapcsán talán érdemes megemlíteni, hogy abban a jelenetben, amelyben a két munkás elagyabugyálja Amadist, a „rohadt” művezető is szóba kerül, s az igazgató kijelenti, hogy majd neki is megtanítja, mi az a „Rend”. Ebben az a mókás, hogy Marcel Arland nem sokkal korábban publikált regényének – a porosz lelkülettel összezsengő – címe: *Rend*.

Vian nagyvonalúságát dicséri, hogy míg az ellene szavazó zsűritagokat halálra cikizi a *Pekingi ősz*ben, a vele szemben diadalmaskodó vetélytársról egyetlen rossz szava sincs, sőt nyugodtan kijelenthetjük, hogy Petitjean tisztelendő úr – Athanagorász mellett – a regény legrokonszenvesebb

.....
* Már az 1946 nyarán írt, *Jó tanulók* című novellában is felbukkan e két író pandanja (Arrelent és Poland), s Boris ott is leszedi róluk a keresztvizet: többek között „szellemi fogyatékosnak” minősíti őket. In. Boris Vian: *Blues egy fekete macskáért*, Cartaphilus, 2008.

** Arland annyira undorító alak, hogy Boris nem is engedi, hogy megpillantsuk – mindig csak beszélnek róla.

*** A titkár aztán rút hálátlansággal fizet e kedvességért: a „Lemarchand sugárút” ellenére sem ajánlja kiadásra a regényt a Gallimard-beli szerkesztőségi vita során, ahol egyedül Queneau áll ki a *Pekingi ősz* mellett.

alakja.* Boris azzal is hangsúlyozza a remeteügyi főfelügyelő iránti szimpátiáját, hogy karikatúraszerű figuráját egyik legjobb barátjáról mintázza meg. Mert ki más is lehetne ennek az örökké mókázó, szabad szájú, iszákos és a női nem bájjaira igencsak fogékony csuhásnak a modellje, mint – ugye, kitalálták – az Őrnagy? (Aki egyébként – s ezt egy fennmaradt fotó is tanúsítja – pusztán a dili kedvéért, esetenként reverendát öltött magára, s papként jelent meg egy-egy ville-d'avray-i házibulin.) A regényben aztán egy röpke utalás erejéig – a *Tajtékos napokban* szereplő Nicolas szerzőtársaként – felbukkan az Őrnagy (Jacques Loustalot) neve is. Nicolas, Jules Gouffé (francia mester-szakács) és Chloé említése, valamint Frászpirin professzor regénybeli jelenléte – s még sok más közös motívum – több szállal is összekapcsolja a két művet.

Boris más barátai és ismerősei is fontos szerepet kapnak a regényben. A számtalan Vian-műben felbukkanó Claude Léont ez alkalommal büneiért egyházi jóváhagyással mívelt lepedőakrobatikával vezeklő remeteként látjuk viszont. Megjegyzendő, hogy Claude-nak, Boris zenésztársának múlhatatlan érdemei vannak a *Pekingi ősz* megszületésében. Először is neki köszönhető, hogy Vian 1946 februárjában elhagyhatja akkori (utált) munkahelyét, a Szabványügyi Hivatalt, merthogy Claude beajánlja őt a saját cégéhez, ahol – miként barátjának ígéri – ugyanazt kell majd csinálnia, mint neki: semmit. Kit ne győzne meg e csábító munkaköri leírás és a korábbinál kicsivel magasabb fizetés? Így aztán Boris „munkába áll” a Papír-

.....
* Petitjean és Athanagorász, a két bölcs öreg az élet és a fiatalok pártján áll, láthattuk, hogy Angelt is ők mentik meg (önmagától). Hasonlóságukat az is jelzi, hogy egy alkalommal még az árnyékuk is összetéveszti őket.

ügyi Hivatalban, s ettől fogva már ketten, vállvetve lopják a napot közös irodájukban, pontosabban: Claude olvas, Boris pedig ír. Novellákat, regényeket, jazzkritikákat. És amikor éppen a *Pekingi ős*zön dolgozik, együtt választják ki Claude irodai olvasmányaiából a regény egyes fejezetei elé beszúrt mottókat – gondosan ügyelve arra, hogy azoknak még véletlenül és áttételesen se legyen közükhöz az adott fejezetben tárgyalt eseményekhez, követve azt a logikát, ami már a címválasztásban is megmutatkozott, hiszen a regény cselekménye – mint bizonyára észrevették – nem Pekingben és nem ősszel játszódik. E légbőlkapottnak tűnő címmel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy Pekingről (Kínáról) automatikusan egy, a miénktől alapvetően eltérő, egzotikus világra, az őszről pedig a hanyatlásra, a természet fokozatos sorvadására asszociálunk, s ekkor eszünkbe juthat a magát hirtelen egy bizarr sivatagban találó, s ott lassan elfonnyadó Rochelle. (Mégis fontosabb szereplő volna, mint gondoltam? A múltkor megelőlegeztem, hogy megint eljutunk ide, és íme: Viannál soha semmi nem egyértelmű.)

Következzék egy újabb (ezúttal gyermekkori) barát. A hajdan – egy diplomaták látogatta spái szálloda éttermében* – szebb napokat is megélt, beszédébe időnként olasz szavakat keverő sivatagi vendéglőtulajdonos, Pippo Barrizone modellje és névrokona nem más, mint a Vian család ville-d'avray-i villájának olasz kertésze, aki reggelente Boris apjának tette fel a regényben idézett, a reggeli borotválkozásra vonatkozó kérdést.

.....
* A regénybeli utalás bizonyára az 1920-ban a belgiumi Spában megrendezett nemzetközi konferenciára vonatkozik, melynek résztvevői a Németország által fizetendő háborús jóvátétellel kapcsolatos kérdéseket vitatták meg.

Alfredo Jabès, Frászpirin professzor „olasz üzlettársa” Vian műegytemi cimborája, aki mellesleg a „tesztpilóta” tisztségét töltötte be abban a repülőmodellező körben,* melynek Boris volt az elnöke.

Rochelle-ben – természetesen áttételesen és csak részben – Boris első feleségét, Michelle-t tisztelhetjük (vagy sajnálhatjuk**), de fokozatos elsorvadása okán Chloé is eszünkbe juthat róla, a két vasúti mérnökben pedig könnyű felismerni a szerző két, igencsak eltérő énjét/alteregóját. A majdan a *Szívtépő*ben is felbukkanó Angel, az örök álmodozó és örök vesztes*** nyilván közelebb áll a fiatalkorában a nőkkel szemben hasonlóan félénk Borishoz; Anna, a céltudatos és cinikus macsó pedig az a (nagybetűs) Férfi, aki – vélhetőleg – az író tudatalattijában elérhetetlen példaképként élt.

A Vian-életműsorozat elindításakor, az első kötethez írt előszóban azt állítottam, hogy „Boris Vian egész életében megszállottan kutatta, és legalább részben fel is fedte a női nem titkait.” Nos, a *Pekingi ős*zben valóban számos – esetenként meghökkentő – kijelentést olvashatunk a szebbik nemmel kapcsolatban, amelyek alapján egyesek bizonyára nem haboznak majd „hímsoviniszta disznónak” minősíteni Borist, ám ez csak egy gorombaság, s nem az író téziseinek cáfolata. Vian egyébként sem vetemedik arra, hogy – miként egyik kedves barátom – azt állítsa: *a nőknek nincs agyuk*; csak azt szögezi le, hogy intellektuális szempontból „nem nélkülözhetetlenek”. (Micsoda kü-

.....
* Lásd a *Venyigeszű és a plankton* utószavában: Cartaphilus, 2008.

** „Elhatároztam, hogy az első nőt, akivel lefekszem, szeretni fogom” – mondja Angel, s Borisszal is pontosan ez történt.

*** „Maga pontosan az a típus, akinek az ember szeretne a húga lenni” – mondja neki Rochelle a táncklubban.

lönbség!) Nem véletlen, hogy Boris Vian regényeiben a férfi barátságok mindig stabilabbak, mint a párkapcsolatok, hiszen Anna és Rochelle esetében is kiderül, hogy a két nemnek a másikkal szembeni elvárásai végletesen eltérők. E probléma láthatóan erősen foglalkoztatja Viant, mert a férfi és nő abszolút egymásra találásának lehetetlensége, illetve a párkapcsolatok „elkopása” regényeinek egyik legfontosabb – többször visszatérő – témája.

Észre kell vennünk azonban azt is, hogy Annának a nőkre vonatkozó durva és túlzó kijelentéseit Angelnek a nők iránti – szintén túlzó – idealista rajongása ellensúlyozza. Tegyük még hozzá, hogy a sivatag homokja esetenként még Anna cinizmusának páncélját is kikezdi, hiszen az élet céljáról, értelméről elmélkedve például így fogalmaz: „*A földön járni, ezen a homokon, egy kis szélben, és üres fejjel; vagy menni, és mindent megnézni, és mindenfélét csinálni, kőházakat az embereknek, kocsikát adni nekik meg világítást meg mindent, amit mindenki birtokolhat, hogy öneik is meg legyen engedve, hogy semmit se csináljanak, csak itt legyenek a homokon, a napfényben, ne gondolkozzanak, és szerethessék a nőket.*”

A *Pekingi ősz* egyfelől rém mulatságos, másfelől titokzatos és misztikus, egy beavatási szertartással felérő regény, amely a hőst, Angelt átvezeti a kamasz korból a felnőtt korba. Nem csoda hát, hogy számos utalást találunk benne az alkimia világára is, hiszen az alkimisták valójában nem az aranycsinálás, hanem az ember transzmutációjának titkát keresték. Céljuk az *aurum non vulgi*, azaz a bűnös és megromlott ember tökéletessé és omnipotenssé válását lehetővé tevő *nem közönséges arany* előállítására volt. Ezzel összefüggésben érdemes emlékeztetni arra, hogy Boris Vian minden „nagy” regényének közös jellemzője az emberek, állatok, növények, tárgyak és az ásványok kö-

zötti határok megszűnése, pontosabban azok tudatos és látványos lerombolása: az állatok beszélnek, a növények és tárgyak mozognak, az ásványok (lásd: Rochelle, Rézike) pedig életre kelnek. Az imént valamiféle beavatásról beszéltem – nos, ez az egyik nagy titok, amit Vian mester megoszt velünk: hogy minden része az Egynek. Ezt vallották egyébként az alkimisták is, nem véletlen tehát, hogy e titkos tudomány hét legfőbb féme – az arany, az ezüst, a higany, a réz, az ólom, a vas és az ón – mind felbukkan a regényben a történet egy adott pontján.

További jelzések is megerősítik, hogy ebben az irányban érdemes kutakodnunk. Ott van például Claude Léon párizsi főnökének a neve, hiszen az *Utazás a Föld közepontja felé* című Verne-regényben szereplő Arne Saknussemm(m) egy XVI. századi izlandi tudós és alkimista volt. Rochelle és Rézike kapcsán már szó esett az anyaföldről és az ósanyagokról*, mindehhez vegyük még hozzá az egyre a föld mélyének titkait kutató, de máris szinte mindentudó (beavatott) Athanagorászt. Emlékezhettünk rá, hogy a régész, aki öt éve ki sem mozdult a sivatagból, ismeri Amadis Dudu előéletét**, és kijelenti, hogy számára „*a régi titkok nem titkok*”, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy látnoki képességei nincsenek. Ezzel szemben a másik „beavatott”, a nem isteni, hanem nagyon is földi Gondviselést megtestesítő, mindenkin segíteni igyekvő Petitjean

.....
* Angel (az égi angyal) és Rézike alkalmi nászában az ég és a föld misztikus (alkémiai) eggyé válásának szimbólumát láthatjuk.

** „*Bezzeg akkor még nem volt ilyen nagy mellénye, amikor a 975-ösre várt...*” – mondja Amadisnak. Azt is rögtön tudja, hol találhatja meg az igazgatót, akinek érkezéséről csak az imént értesült, és Vian többször is utal rá, hogy a régész már megélte mindazt (vagy valami hasonlót), ami most Angellel történik.

tisztelendő úr – talán éppen azért, mert ő „keveri a kártyákat” – meg tudja jósolni a jövőt.*

Megjegyezhetjük még, hogy a regényben az ezoterikus tudás nyilvánvalóan elsőbbséget élvez az akadémiai természettudományokkal szemben, hiszen Frászpirin professzor igencsak megvetően nyilatkozik az orvostudományról, s kihajítja a kocsiból Brachet és Dumarqué – számtalan kiadást megért, klasszikus műnek számító – egyetemi algebra jegyzetét is.

E két úrról nem is kell többet mondani, de szót kell még ejtenünk a regényben megemlített további – kevésbé ismert – személyekről. Augustin Cabanès (1862–1928) doktor voltaképpen az aranyér gyógyításának specialistája volt, de emellett valóban számos történelmi témájú könyvet írt. Loie Fuller, azaz Marie-Louise Fuller (1862–1928) egy híres amerikai táncosnő, aki különleges fátyoltáncával nagy sikert aratott Párizsban és egész Európában a XIX. század végén. Paul Claudel (1868–1955) francia diplomata, drámaíró és keresztényi ihletésű költő, aki főként ez utóbbi „tulajdonsága” miatt lett Boris gúnyos fricskáinak egyik állandó célpontja.

Sir Arthur Stanley Eddington (1882–1944) brit matematikus, fizikus és csillagász – és, mint láthattuk, egy, a sivatag oroszlánmentesítésére szolgáló ügyes módszer feltalálója. Az Isidore Isou művészi álnév mögött a lett-rista költészet feltalálója, a Saint-Germain-des-Prés egyik jellegzetes alakja, a román származású Jean Isidore Goldstein (1925–) rejtőzik. Az eudista szerzetesekről – akiknél Petitjean nevelkedett – érdemes tudni, hogy e barátok egyebek között a prostituáltak jó útra térítésével foglal-

* „El fog innen menni. Mégpedig egyedül” – mondja Angelról, miután a fiú megölte Annát.

koztak; így már érthető Petitjean heves érdeklődése a nők iránt...

És íme, eljött a pillanat, amikor megint ahhoz a trükkhöz kell folyamodnom, amit egyszer – a *Szívtépő* utószavának írásakor – már bevettem: a (voltaképpen máris túllépett) terjedelmi korlátokra hivatkozva a következőkben csak jelzésszerűen sorolok fel néhány olyan – fontos és kevésbé fontos – motívumot, amiről még szólni kellett/lehetett volna.

A regény szerkezetében a 2-es és 3-as szám kitüntetett voltát (v.ö. *Szívtépő*, *Köpök a sírotokra*, *Tajtékos napok*) igazoló dialógusok és – ha van ilyen szó – triológusok; az ajtók szerepe, melyeket a különböző helyiségekből távozó szereplők mindig gondosan becsuknak maguk után – s ezt a tényt a szerző szinte már mániákusan mindig közli is velünk; az Alfred Jarry (Boris legfőbb példaképe) szívének oly kedves bicikli: két valós, egy elképzelt; a *Pekingi ősz* irodalmi és filmes ihlető forrásai: Faulkner: *Pylon* (1935), Vian egyik kedvenc regénye; H.G. Wells: *The Wonderful Visit* (1895); a magyar származású King Vidor 1946-os, *Párbaj a napon* című (hollywoodi) filmje; a rengeteg hajózási utalás: *Ej uhnyem*; Claude Léon ágyának „szél felőli oldala”; „buszkikötő”, Rochelle – La Rochelle stb.

Továbbá: a „nyálcsorgatva hasonfekvés” vágya, mely visszaköszön a *Piros fűben*; néhány apró utalás Kínára: akupunktúra, Ping; Amadis Dudu kontrasztos figurája: Amadis – késő középkori „fenkölt” lovagregény-sorozat hőse; Dudu – bohózatok csetlő-botló figuráját idéző név; már a regény elején is gazember: tükörképe lop a boltokban; „A sivatag az egyetlen dolog, amit csak úgy lehet tönkretenni, ha beépítjük” – jegyzi fel Boris a noteszába 1948. március 17-én; Angel 5 éve ismeri Annát, Cornélius Onte csípője 5 darabra törik, az Igazgató Tanács mindkét ülésé-

ről elkésik a hatodik résztvevő, tehát kezdetben 5 tag van jelen, a régész 5 éve „áskálódik” a sivatagban stb; Boris kedvenc színének (sárga) dominanciája; a sivatagi sötét sáv falszerű határa és a *Szívtépő*beli semmi-fal; A *Black, Brown and Beige*, amelynek egyik témáját Frászpírín professzor füttyöréshi amputálás közben, Boris kedvencének, Duke Ellingtonnak a szerzeménye...

≈ ≈ ≈

Befejezésül már csak egyetlen megjegyzés: a *Pekingi ősz* egyik legnagyobb trükkje, hogy a végére érve azonnali késztetést érzünk arra, hogy újra elolvassuk, mivel visszavezet minket a kiindulási pontra (döntés születik egy újabb – az előzővel teljesen azonos összetételű – vasútépítő csapat Exopotámiába küldéséről), ám a kör bezárulása nem jelenti azt, hogy a való világ véglegesen dialmaskodott az álmokon, hiszen a történet eme újabb változatában – miként Boris írja – „bárminő végkifejlet elképzelhető”.

Takács M. József

TARTALOM

A ≈ 5

B ≈ 23

C ≈ 45

D ≈ 63

ÁTMENET ≈ 85

ELSŐ TÉTEL ≈ 87

TANÁCSÜLÉS ≈ 100

ÁTMENET ≈ 175

MÁSODIK TÉTEL ≈ 177

TANÁCSÜLÉS ≈ 190

ÁTMENET ≈ 281

HARMADIK TÉTEL ≈ 283

ÁTMENET ≈ 336

UTÓSZÓ (*Takács M. József*) ≈ 337